

Ավարտական հետազոտական աշխատանք

Թեմա՝ Արժեքային համակարգի ձևավորումը «Մայրենի», «Գրականություն» և «Հայ գրականություն» առարկաների դասավանդման ընթացքում

Կատարող՝ Հասմիկ Խաչատրյան

Դպրոց՝ Հ. Ավետիսյանի անվան համար 74 հիմնական դպրոց

Առարկա՝ գրականություն

Կազմակերպություն՝ «Կրթություն առանց սահմանների» Հ/Կ

Խմբի պատասխանատու՝ Անահիտ Զոհրաբյան

Բովանդակություն

1. Ներածություն.....	1
2. Գրական ակնարկ.....	7.
3. Փորձարարական հետազոտություն	13.
3.1. Խմբի նկարագիր.....	13.
3.2. Փորձարարական դաս	14.
4. Եզրակացություն.....	21.
5. Գրականության ցանկ	22.

1.

Ներածություն

Գրականությունն ազգի հոգին է, և գրողներն էդ հոգու ծնունդներն ու արտահայտիչները:

Հովհ. Թումանյան

Գրականությունը, եթե հաշվի չառնենք ժողովրդական բանահյուսական նյութը, իր բնույթով անձնական ստեղծագործության արդյունք է, սակայն անկախ այն բանից, թե ինչ գաղափար ու նվիրում է շոշափել, իր ընդհանրության մեջ նրա համար հարցերի հարցը եղել ու մնացել է հայրենիքի ճակատագիրը, այլ խոսքով ասած՝ հայրենիքը հայ գրականության գլխավոր հերոսն է: Ամեն բանից վեր և ամեն բանից առաջ՝ Հայրենիքն ու նրա ճակատագիրը. Սա հայ գրականության ամենաբնորոշ առանձնահատկությունն է, որը նրան գատում է աշխարհի շատ ժողովուրդների գրականությունից: Ա՛յն հայրենիքը, որն այնքան տարուբերվել ու տարուբերվում է կյանքի ու մահվան միջև... Եվ միշտ կամ գրեթե միշտ հայ գրողը հնչեցրել է ապրելու և հարատևելու իր հավատը:

Մեր պատմությունն ընթացել ու ընթանում է տառապանքի ու հերոսացման բավիղներով. հայ կյանքի ընթացքը երբեք էլ ներդաշնակ չի եղել. և հայ գրողը ստիպված է եղել գրելու նաև բողոքի ու նզովքի խոսքեր:

Սակայն մեր գրականությունը ամեն դեպքում քրիստոնյա ժողովրդի գրականություն է՝ լցված աստվածաշնչյան պատգամներով: Բարու և ազնիվի, նվիրման ու գեղեցիկի տարփողումը այդ գրականության հատկանշական կողմերից է, որը նրան հաղորդել է խաղաղասիրական և մարդասիրական բնույթ: Ասենք նաև ,որ քրիստոնեության ընդունումը լոկ հավատքի հարց չի եղել հայության համար: Այն նաև առաջադիմական մտքի, ավելի բարձր բարոյական չափանիշների, մշակութային առաջընթացի խնդիր է հետամտել: Ահա թե ինչու հայ թագավորը ուրիշ ժողովուրդներին տիրելու մասին չէ, որ մտածել է, այլ իր հայրենի եզերքի կարոտով է մորմոքվել:

Ո՛ր տայր ինձ գծուխն ծխանի

Եւ գառաւօտն նավասարդի...

Յայ գրականութիւնը նաև վավերաթուղթ է, գեղարվեստական անփոխարինելի վավերաթուղթ: Մենք նաև նրանով ենք վերականգնում մեր անցյալի բազում իրողութիւնները, խորանում հայ մարդու մտածողութեան, գործունեութեան ու վարքի շատ հատկանիշների մեջ, հաղորդակից դառնում գալիքին և ընկալում հոգևոր ու ազգային արժեքները:

Մեր օրերում էլ հայց լեզուն և գրականութիւնը մի որոշ մասով մնում են հայ կյանքի ու ժողովրդական բաղձանքների արտահայտիչը: Մեր օրերում էլ այդ լեզուն և գրականութիւնը և նրանց տրված արժևորումները Էական նշանակութիւն ունեն ոչ միայն ժամանակակիցներիս, այլև գալիք նոր սերունդների համար: Ուրեմն գրականութիւնը նաև մեր ազգային կյանքի ու հայ մարդու ձևավորողը, ոգեշնչողն ու դաստիարակիչն է, հայ մարդու բարոյական , հոգևոր-մշակութային նկարագրի կերտողը:

Յայոց լեզուն և գրականութիւնը ազգային արժեքներ են մանավանդ հայերիս համար, շտեմարան են մտքի ու ոգեղեն թռիչքների: Յատկապէս գրականութիւնը գեղագիտական իդեալների, հայ մարդու պատկերավոր մտածողութեան և զգացմունքների դրսևորումների ու սերունդների տևական երթի խթան են: Յայ դասական գրականութիւնը իր մեջ հավերժական պայքարի ոգի է կրում: Եվ եթէ մենք պատկերավոր ասում ենք, որ կյանքի բոլոր ճակատներում, որպէս հավերժի զինվորներ, կռվել են նաև մեսրոպյան երեսունվեց տառերը, ապա կարող ենք ասել, որ այդ գորագնդի հրամանատարներից մեկն էլ հայ գրականութիւնն է եղել: Ուրեմն մեր լեզուն և գրականութիւնը այն անփոխարինելի միջոցներն են, որ նյութը մտքի է այլափոխում, միտքը՝ ապրումի, ապրումը՝ արվեստի, այլ խոսքով՝ ոգեղենացնում են նյութը, իրականացնում ու գեղակերտում ազգին հուզող լուսն երագ:

Եվ ընդհանրապէս գրականութիւնն օգնում է մեզ տեսնել մարդու ներքին գեղեցկութիւնը, սովորել հասկանալ և գնահատել այն, իսկ լեզուն խթանում և օգնում է դրանց իրականացնելուն:

Գրականությունը ոգու և անհատականության դաստիարակության հզոր աղբյուր է: Գեղարվեստական պատկերների բացահայտման միջոցով գրականությունը մեզ տալիս է բարու և չարի, ճշմարտության և կեղծիքի հասկացություններ: Ոչ մի պատճառաբանություն, առավել համոզիչ, չի կարող այնպիսի ազդեցություն ունենալ մարդու մտքի վրա, որքան ճշմարտացիորեն գծված պատկերը: Եվ սա է գրականության ուժն ու նշանակությունը: Անդրադառնալով ժամանակակից աշխարհում գրականության կարևորությանը՝ մենք դիմում ենք Նոբելյան դասախոսությանը՝ Ա.Ի.Սոլժենիցինը, որին հանձնվեց մրցանակաբաշխությունը, մրցանակին արժանանալուց մի քանի տարի անց, իր խոսքում նշում է գրականության կարևոր գործառույթները. «1.Մարդուն հնարավորություն է տալիս յուրացնել ուրիշի կյանքի փորձը որպես սեփականը. 2. Սերնդեսերունդ փոխանցել, այսինքն՝ լինել ազգի կենդանի հիշողություն»: Ա.Սոլժենիցինի ասածներից և գրածներից շատերն այժմ ընկալվում են որպես մարգարեություն: Նրա հայտարարությունները ժամանակակից աշխարհում գրական բառի նշանակության վերաբերյալ, որոնք հնչել են ավելի քան 30 տարի առաջ, չեն կորցրել իրենց արդիականությունը:

Նա նշում է համաշխարհային գրականության այնպիսի մի առանձնահատկություն, ինչպիսին է միասնությունը. որոշ եզրերի խտացրած փորձը փոխանցել ուրիշներին, որպեսզի մենք դադարենք կրկնապատկվել և մթազնել մեր աչքերում, կշեռքի բաժանումները կհամատեղվեն, և որոշ ժողովուրդներ ճիշտ և հակիրճ կիմանան մյուսների իսկական պատմությունը՝ նույն ճանաչման ուժով և ցավ, ասես իրենք են դա զգացել, և այդպիսով նրանք կպաշտպանվեն ուշացած դաժան սխալներից: Եվ մինևույն ժամանակ, մենք ինքներս, թերևս, կկարողանանք մեր մեջ զարգացնել աշխարհի տեսլականը. Աչքի կենտրոնում, ինչպես յուրաքանչյուր մարդ, մոտիկ տեսնելով, աչքի անկյուններով մենք կսկսենք կլանել այն, ինչ տեղի է ունենում մնացած աշխարհում: Եվ մենք կհամեմատենք և կդիտարկենք համաշխարհային համամասնությունները: Նա գրողին անվանում է ազգային լեզվի խոսնակ՝ ազգի հիմնական կապը: Նրա կարծիքով, գրականությունը կարող է օգնել աշխարհին իր թեժ ժամին:

Գրականությունը նպաստում է նոր սերունդների դաստիարակությանը և զարգացմանը, օգնում է բացել մարդկության կատարելագործման նոր հորիզոններ՝ թողնելով իր սեփական նկատելի հետքը հաջորդ սերունդների համար: Ժամանակակից գրականությունից պահանջվում է նոր հայացք առօրյա բաներին: Անկախ նրանից, թե ինչպես է մարդը փոխվում, և անկախ նրանից, թե ինչպես է ժամանակը նայում կյանքին, հավերժական արժեքները մնում են անփոփոխ: Նա ապրում է, վայելում է կյանքը, քանի դեռ ոտքերի տակ ամուր հող է զգում: Բայց հենց որ այս հողը ցնցվի, մարդը բացում է հայտնության էջերը: Եվ, իհարկե, ճշմարտության որոնման լավագույն ուղեցույցը միշտ եղել և մնում է մշակութային ժառանգության հսկայական շերտ՝ կրելով բազմաթիվ սերունդների փորձը:

Իսկ ո՞վ է այսօրվա գրականության հերոսը, ո՞վ է այսօրվա գրականության գեղագիտական իդեալի կրողը՝ աշխատող, արարող մարդը՞, ազնի՞վ մարդը, գիտնականը՞, մտավորականը՞, զինվորը՞.... Ցավոք, ո՛չ: Մեծ մարդկանց, մեծ հոգիների, հերոս մարդկանց պատկերավորումները ժամանակակից գրականության էջերում գնալով նվազում են: Վերանում են նաև բարու ու չարի սահմանները: Գրականության ժամանակակից միտումները ուղղված են դեպի աշխարհի ավելի գլոբալացված հարցերը, քան տեղային ու ազգային հրատապ խնդիրները: Առաջ եկավ հասարակության պահանջարկին հարմարվելու հրամայականը, որը վերափոխեց գրականության՝ որպես դաստիարակող, կրթող և զարգացող մեխանիզմի նշանակությունը. գրականությունը հարմարվեց շուկային, զանգվածների հետաքրքրությանը:

2010-ականներին համացանցի և սոցիալական կայքերի զարգացման և հրապարակայնացմանը զուգահեռ՝ հայ գրականությունը ամբողջությամբ կորցրեց իր ազգային դեմքը և զարգացման ուղենիշը. առաջնային դարձավ ոչ թե ստեղծագործության մշակութային արժեքը, այլ՝ նրա հեղինակի հանրաճանաչելիության մակարդակը:

Խնդիրները բազմազան են և մտահոգիչ...

Այստեղ է, որ գրականության ուսուցիչը ունի շատ անելիքներ սերունդների դաստիարակման գործում: Գրականության ուսուցիչն է սովորողների մեջ ձևավորում արժեհամակարգ: Ի վերջո, գրականության ուսուցիչն է դասին ծանոթացնում մեծ դասականների ստեղծագործություններին, օգնում է ավելի լավ հասկանալ այն իմաստը, որը գրողները և բանաստեղծները ցանկանում էին փոխանցել իրենց սերունդներին իրենց ստեղծագործությունների միջոցով: Ինչ -որ առումով գրականության ուսուցիչը առաջին հոգեթերապևտն է, որին մարդը հանդիպում է իր կյանքում: Ի վերջո, նա է, ով դպրոցականներին ներկայացնում է մարդկանց աշխարհը, և նրանց միջև հարաբերությունների ամբողջ բազմազանությունը, իսկ հ. լեզվի դասավանդման ընթացքում այդ խնդիրը լուծվում է աշակերտի արժեհամակարգը ձևավորող նախադասությունների, շարադրությունների, թելադրությունների, փոխադրությունների միջոցով:

2.

Գրական ակնարկ

Մարդը բնության պսակն է...

Վ. Շեքսպիր

Չանրակրթական դպրոցի և ուսուցչի առջև այսօր բազմաթիվ խնդիրներ են դրված: Անհրաժեշտ է փնտրել և գտնել ուղիներ, որոնք կնպաստեն ուսումնական գործընթացը ավելի արդյունավետ դարձնելուն: Անհրաժեշտ է ընտրել այնպիսի ռազմավարություն, որոնք կմոտիվացնեն աշակերտին, ուսուցանվող նյութը կդարձնեն հետաքրքիր, հասկանալի և մտապահվող: Ես ենթադրում եմ , որ այդպիսի ռազմավարություններից մեկը հ. լեզվի և գրականության դասավանդման ընթացքում սովորողների մեջ արժեհամակարգի ձևավորումն է: Հետազոտության այս հատվածում փորձ կարվի գիտամանկավարժական գրականություն ուսումնասիրել, որոնք վերաբերում են արժեհամակարգի ձևավորմանը: Ուսումնասիրել եմ , Ջեոֆ Փեթթի «Դասավանդումն այսօր» /Գլուխ 14/, Իննա Փերեմուլյանի «Սովորողների արժեհամակարգի ձևավորումը հանրակրթական ուսումնական հաստատությունում » հետազոտական աշխատանքը: Ուսումնասիրված

աշխատանքներից կատարել եմ ինձ համար հետաքրքիր և ուսումնառության գործընթացի արդյունքներին նպաստող եզրահանգումներ, առանձնացրել եմ մտքեր ու հատվածներ, որոնք կօգնեն, որ իմ հետազոտական աշխատանքը լինի ավելի նպատակային:

Արդի մանկավարժության կարևոր պահանջներից է երեխաների արժեքային համակարգի ձևավորումը: «Արժեհամակարգ» հասկացությունը մանկավարժական գիտության մեջ ըմբռնվում է բավական լայն շառավիղով: Առավել ընդունված է այն ընկալումը, որ արժեհամակարգը մարդու բարոյական, գեղագիտական, հոգևոր, իմացական, մշակութային և էթնիկական արժեքների համախումբն է, որն անհրաժեշտ է անձի ներդաշնակ, բազմակողմանի ձևավորման և զարգացման համար: Արժեքների թվարկված համախմբերից որևէ մեկին գերապատվություն տալը կնշանակեր ոչ մանկավարժական մոտեցում խնդրին: Արժեհամակարգը լիակատար է և համեմատաբար ավարտուն բոլոր ներառված համախմբերի ներդաշնակ փոխլրացման պայմաններում: Արժեհամակարգի ձևավորման և նրա հարաբերական կայունության ապահովման համար հանրակրթության բնագավառում կարևոր և անփոխարինելի նշանակություն ունեն բոլոր ուսումնական առարկաները, որոնց թվում, այնուամենայնիվ, արժեքների ձևավորման առումով չափազանց մեծ է հումանիտար ոլորտի ուսումնական առարկաների դերը, մասնավորապես, անգնահատելի է լեզվի և գրականության դերը: Արժեհամակարգի մեջ կուտակված է անցյալի փորձը, որի յուրացումը աշակերտների մեջ ձևավորում է հայրենասիրության, սեփական ժողովրդի պատմության, նրա ստեղծած մշակութային արժեքների, գիտական նվաճումների համար հպարտության զգացում: Իսկ ակտիվ ճանաչողական գործունեության պայմաններում ձևավորված գիտելիքները աշակերտների մոտ վերածվում են համոզմունքների և կարողությունների: Այսօր աճող սերնդի դաստիարակության գործն ընթանում է տարբեր հանգամանքների ազդեցության ներքո՝ ժողովրդագրական, ազգային, մշակութային, ընտանեկան, կրթական, հասարակական, սոցիալական և այլն: Հաշվի առնելով բազմաթիվ այս և այլ հանգամանքներ՝ ժամանակակից մանկավարժության համար խնդիր է դառնում սովորողների ազգային գիտակցության ձևավորումը սեփական ժողովրդի պատմության ու մշակույթի հենքի վրա՝ չանտեսելով համամարդկային արժեքները: Յուրաքանչյուր դասի

Ժամանակ ուսուցիչը որոշակի դաստիարակչական խնդիրներ է լուծում՝ հաշվի առնելով տվյալ առարկայի և թեմայի ուսումնասիրման հիմնական խնդիրները, որոնք ներկայացված են առարկայական ծրագրերում: Նա առանձնացնում է ընդհանուր դաստիարակչական խնդիրները, որոնք առանձին աշակերտների մոտ հաճախակի են դրսևորվում: Ուսուցիչը ուսուցման կազմակերպման տարբեր ձևերի ընտրության միջոցով (անհատական, խմբային, էքսկուրսիա, դասղեկական ժամ, արտադասարանական միջոցառումներ և այլն) առավել արդյունավետ է դարձնում աշակերտների արժեհամակարգային դաստիարակչական խնդիրների լուծումը: Օրինակ՝ խմբային աշխատանքի ժամանակ աշակերտները սովորում են ուշադրությամբ վերաբերվել միմյանց, միասին հաղթահարել դժվարությունները, միասին ձեռք բերել հաջողություններ, լսել հակադիր կարծիքներ, ընդօրինակել միմյանց և այլն: Հասակակիցների խմբում աշակերտն ավելի ազատ է արտահայտում իր մտքերն ու դատողությունները, գործում է անկաշկանդ, ինչն էլ նպաստում է ուսուցման արդյունավետ կազմակերպմանը: Անհատական աշխատանքում դաստիարակվում է աշակերտների ինտելեկտուալ պատրաստականությունը դժվարությունները հաղթահարելու գործում, ձևավորվում են համառության, ինքնակազմակերպման և ինքնավերահսկման ընդունակություններ:

«Հատկապես դեռահասների առանձնահատուկ զգացմունքայնությունը, ինքնասիրությունը, որ հաճախ արտահայտում է նրանց ինքնահաստատման և հասուն երևալու ձգտումը, մանկավարժից պահանջում է անհրաժեշտ նրբանկատություն, հարգանք դեռահասի անձի նկատմամբ» [6, 65]: Ելնելով վերոգրյալից՝ կարող ենք եզրահանգել, որ արժեքային համակարգի ձևավորումը ժամանակակից դպրոցի գերխնդիրն է և մշտապես պետք է լինի մանկավարժների ուշադրության կենտրոնում:

Կրթության նպատակը անհատին ոչ միայն գիտելիքներով զինելն է, այլև նրա մեջ բարոյական որոշակի հատկանիշներ ձևավորելը: Արժեքային կրթությունը ի սկզբանե կրթության անքակտելի բաղադրիչն է եղել: Ինչպես ամբողջ աշխարհում, հայաստանում էլ այսօր արժեքային կրթությունը հասարակությանը հուզող խնդիրներից մեկն է: Մեզանում արժեքային կրթության նկատմամբ ավանդաբար ընդունված է հետևյալ մոտեցումը. դպրոցն ու ծնողները փորձում են բարոյական ժառանգությունը

փոխանցել նոր սերնդին՝ նրանց մեջ լավ արժեքներ սերմանելով և հաստատելով բարոյական այլևայլ հատկանիշների ճշմարտացիությունը: Արժեքային կրթության նոր՝ արևմտյան մանկավարժության մեջ մշակված մոտեցման հիմքում մտածական հմտությունների ձևավորման սկզբունքն է: Ըստ սրա՝ աշակերտներին պետք է օգնել իմաստավորելու որոշակի արժեքներ, այսինքն՝ նրանց պետք է խրախուսել սեփական կենսափորձի և գանազան հարցադրումների միջոցով որոշել, թե իրենք ինչպիսի մարդ են ուզում դառնալ, ինչպիսի ավանդույթներ արժե պահպանել: Անշուշտ այս երկու մոտեցումներն էլ խոցելի կողմեր ունեն: Առաջինը երբեմն զուտ քարոզչական և ձևապաշտական բնույթ է ձեռք բերում. երեխաները լսում են, թե որքան լավ բան է ազնվությունը, արդարությունը, տարեցների նկատմամբ հոգատարությունը, աշխատասիրություն և այլն, սակայն կյանքում տեսնում են արժեքների խախտումն իրենց ուսուցիչների, ծնողների կամ շրջապատողների կողմից: Բնական է, որ այդ դեպքում դրանք վերացական արժեքներ են մնում և նրանց կերպարի մաս չեն դառնում: Մյուս կողմից էլ՝ նոր մոտեցումը շատ ազատական է, և վտանգ կա, որ անձնական ազատ ընտրության և բարոյական ընդունված արժեքների ու պարտավորությունների միջև նախապատվությունը կտրվի առաջինին: Ուստի երեխաների մեջ համապատասխան արժեքներ ձևավորելու համար շատ կարևոր է այս մոտեցումների խելամիտ միահյուսումը: Արժեքները երեխաներին ներկայացվում են առաջին հերթին գրական, պատմական հերոսների օրինակով, նաև ուսուցչի վարքագծով: Ուստի շատ կարևոր է առանձնահատուկ ուշադրություն դարձնել դասագրքերի նյութերին, ինչպես նաև ներկայացված հերոսների վարքագծի վերլուծությանը և դրա միջոցով որոշակի արժեքների բացահայտմանը: Սակայն վերլուծությունը ենթադրում է առաջին հերթին երեխաների գործուն մասնակցություն, այսինքն՝ աշակերտները պետք է հնարավորություն ունենան ազատորեն արտահայտելու իրենց կարծիքը, զգացմունքները, որոշակի հարցադրումներ անելու, ընկերների հետ քննարկելու, դատողություններ անելու հերոսների վարքագծի մասին, գնահատելու և իրենց համար բացահայտելու այս կամ այն արժեքը:

Այս հետազոտական աշխատանքում ես կփորձեմ ներկայացնել հարցադրումների մեթոդով սովորողների մեջ արժեհամակարգի ձևավորումը: Դրա համար էլ ուսումնասիրել եմ Ջեոֆ Փեթթի «Հարցադրումների մեթոդի առավելությունները», Լարիսա Բաբերցյանի «Հարցադրման մեթոդ» հոդվածը:

Մենք գիտենք, որ մեթոդ նշանակում է ինչ-որ տեղ տանող ուղի, ճանապարհ: Ուստի մեր ընտրած ճանապարհը պետք է լինի ուսուցանող, նպաստի կրթության բովանդակության յուրացմանը: Ուսուցման գործընթացի հաջող իրականացման համար ուսուցչին անհրաժեշտ է տարբեր մեթոդների իմացություն: Սակայն սոսկ իմացությունը բավարար չէ: Չափազանց կարևորվում է ուսուցման նպատակներից բխող մեթոդների ճիշտ ընտրությունը: Այսօր մեթոդները բազմաթիվ ու բազմազան են, սակայն դրանց ընտրությունը չի կարող ինքնանպատակ լինել:

Հետևաբար, ներկայացնում ենք հարցադրումների՝ որպես դասավանդման մեթոդ կիրառելու առավելությունները՝

- ցույց է տալիս թեմայի տրամաբանությունն ու առաջ անցնում՝ խրախուսելով ոչ թե անգիր անելը, այլ հասկանալը
- ապահովում է, որ ուսումնառությունը կառուցողաբար հիմնվի նախկինում ստացած գիտելիքի վրա
- ստեղծում է փոխանցելի գիտելիք
- տալիս է ակնթարթային հետադարձ կապ (թե՛ ուսուցիչներին, թե՛ աշակերտներին) սովորելու գործընթացի վերաբերյալ
- դասի ընթացքը համապատասխանեցնում է աշակերտի տեմպին
- աշակերտների համար ակտիվ և հետաքրքիր գործընթաց է
- աշակերտներին թույլ է տալիս գործնականում կիրառել ձեր հաղորդած և նրանց կողմից վերջերս յուրացված գաղափարներն ու բառապաշարը

- վեր է հանում սխալ գաղափարներն ու ենթադրությունները՝ թույլ տալով, որ տեղի ունենա «սովորածը մոռանալու» գործընթաց (այսինքն՝ ապահովում է ուսումնառության «ստուգելու և շտկելու» բաղադրիչը

- անհատական հարցադրումների միջոցով ուսուցչին հնարավորություն է տալիս բացահայտել այն դժվարությունը, որին միգուցե հանդիպել է «փակուղում հայտնված» աշակերտը

- կարող է կիրառվել աշակերտին կարգապահ դարձնելու համար

- թույլ է տալիս ուսուցչին գնահատել ուսումնառության ընթացքի վերջնարդյունքը

- խրախուսում է բարդ մտածողության հմտությունների զարգացումը: Թերություններն այն են, որ հարցադրումների մոտեցումը.

- կարող է ժամանակատար լինել

- դժվարեցնում է խմբում բոլոր աշակերտների ներգրավվածությունը

- հեշտ կիրառվող ձև չէ ուսուցչի համար: /5, Ջ. Փ.Գ. 14/

Ըստ Ֆ. Գրոյսերի (1964)՝ հարցերը պետք է լինեն հասկանալի, բովանդակալից, հակիրճ, բնական ու պարզ լեզվով շարադրված, մտածելու տեղիք տվող և ներգրավող, «փաստային» և «մտածել ստիպող» հարցերի միջև հավասարակշռություն պետք է լինի: Երեխաների մասնակցությունը և ակտիվ ներգրավումն ապահովելու, նրանց մտածողության խթանման և սովորելու հմտությունների զարգացման համար չափազանց կարևոր դեր ունեն առաջադրվող հարցերն ու հարցադրումները: Հարցերը կամ հարցադրումները երեխաների մտածողությունը խթանելու, տեղեկատվությունը հիմնավոր ընկալելու, համակարգելու, ստեղծագործական և քննադատական մտածողությունը զարգացնելու կարևոր գործոն են: Հարցերը պետք է լինեն՝

- հստակ

- նպատակաուղղված

- հակիրճ
- տեղին
- երեխաների մակարդակին համապատասխան
- տրամաբանական հաջորդականությամբ
- մտածելու տեղիք տվող /Ա. Ղ./

Այսպիսով, չափից շատ հարցերի օգտագործումը կարող է հանգեցնել բացասական արդյունքների և աշակերտների պասսիվության: Դա կարող է հանգեցնել աշակերտներին չմասնակցելու քննարկումներին, այն կարող է առաջացնել վախի և հարցաքննության զգացողություն: Այսպիսով, բարձր մտածական գործընթացների զարգացման համար էական կարևորություն ունեցող տեխնիկաներից մեկը սպասելու ժամանակն է, քանի որ այն ազդում է պատասխանների որակի և քանակի, և հետագա երկխոսության առաջացման վրա:

Եվ այսպես հարցադրումների մեթոդը ուսուցման հզոր ռազմավարություն է: Հարցեր տալու և հարցերին պատասխանելու կարողությունները ուսումնառության մեջ առանցքային դեր ունեն: Ճիշտ և ժամանակին կատարված հարցադրումները շարժում են սովորողի հետաքրքրությունը, խթանում քննադատական մտածողությունը, մղում վերլուծական անդրադարձի, օգնում սովորողներին յուրովի իմաստավորել ուսումնասիրվող գաղափարները, համադրել սովորածը և կատարել ընդհանրացումներ:

3. Փորձարարական հետազոտություն

3.1. Խմբի նկարագիրը

Ես իմ հետազոտական աշխատանքը անցկացրել եմ Երևանի Հունան Ավետիսյանի անվան համար 74 հիմնական դպրոցի 8-րդ դասարանում: 8-րդ դասարանում սովորում եմ 24 աշակերտ:

3.2. Փորձարարական դաս

Մեծ է գրականության դերն աճող սերնդի աշխարհայացքի և մտահորիզոնի ձևավորման, ճանաչողական գիտելիքների հարստացման, բարոյական արժեքների և գեղագիտական դաստիարակության գործում: Այս իմաստով լայն հնարավորություն է ընձեռում Հովհաննես Թումանյանի «Թմկաբերդի առումը» պոեմը: 8-րդ դասարանում դասի թեման է Հովհաննես Թումանյանի «Թմկաբերդի առումը» պոեմը:

Դասաժամն սկսեցի անդրադարձ նախորդ դասին / «Հովհաննես Թումանյանի կենսագրությունը և ստեղծագործության ընդհանուր բնութագիրը»/ և տնային աշխատանքի ստուգմամբ: Նախորդ դասին հանձնարարել էի գրել ասույթներ, բանաստեղծություններ նվիրված Հովհ. Թումանյանին: Այնուհետև աշակերտներին հանձնարարում եմ 5 թուղթի ընթացքում գրել փոքրիկ շարադրություններ քննադատական թեմաներից որևէ մեկով/ըստ ցանկության/.

1. 1.Ու՞մ եմ համարում կամ ո՞վ է համարվում լավ մարդ և ինչու՞:
2. 2.Ու՞մ եմ հիշում կամ ո՞վ է հիշվում տհաճությամբ և ինչու՞:
3. 3.Ու՞մ եմ հիշում երախտագիտությամբ կամ ո՞վ է հիշվում տարիների ու դարերի ընթացքում:
4. 4.Ումի՞ց եմ օրինակ վերցնում և ինչու՞:
5. 5.Ու՞մ կուզենայի նմանվել և ինչու՞:

Ամբողջ դասարանը սկսում է աշխատել: Ես առաջարկում եմ իմ ընտրած 6-ը աշակերտներին նույնպես ընտրել թեմա, առաջարկում եմ նրանց ցանկության դեպքում այդ թեմաների վերաբերյալ հիշեն ժողովրդական ասացվածքներ, թևավոր խոսքեր: 5 թուղթ անց դադարեցնում եմ գրելը և

հարցնում կարդալ: Ընթերցումից պարզվում է,որ բոլոր հարցերի ինչունների պատասխանը մեկն է՝գործը,մի դեպքում լավ ,գնահատելի,մյուս դեպքում չար, մերժելի:Իմ ուշադրության կենտրոնում գտնվող աշակերտներից երկուսը հիշեցին ժողովրդական ասացվածքներ.

«Ով աշխատի՝ նա կուտի»:

«Գյուղ կանգնի՝գերան կոտրի»:

« Չաց ըսին հասավ,գործ ըսին փախավ»:

«Աշխատանքը գեղեցկացնում է մարդուն»:

Բոլորին լսելուց հետո ամբողջ դասարանին հանձնարարում եմ երկու թուղթի ընթացքում, որպեսզի հիշեն առած-ասացվածքներ, թևավոր խոսքեր գործի մասին: Ահա մի քանի պատասխաններ՝ բարձր առաջադիմաություն ունեցող աշակերտերի.

«Մի՛ գովիր մարդու տեսքը կամ անթիվ գանձերը, այլ գովի՛ր մարդու գործը» Ֆրիկ

«Գործը փառավոր, փառքը թևավոր»։ Ժողովրդական

«Ամեն մարդու մասին դատում են ըստ նրա գործերի»։ Սերվանտես

«Լավ գործը գաղտնիությունն չի սիրում»:

Ես էլ կարդում եմ հետևյալ բանաստեղծությունն ու պատմվածքը.

Ո՛չ վշտացիր,ո՛չ թախծիր դու,

Կյանք է, կանցնի, կգնա,

Որպես արձան անցնող մարդու՝

Նրա գործը կմնա:

Դարը կիջնի դարի վրա,

Դարից ուժ կառնի,

Ու դարերի փոշին վրան՝

Պայծառ գործը կհառնի:

«Մի չար մարդ է եղել, որը որքան չարություն, վատություն ու վատ գործեր է արել, այնքան մեխ է խփել ծառի բնին: Այնքան է խփել, որ տեղ չի մնացել: Մի օրն էլ գնացել է իմաստունի մոտ, պատմել արածը և խորհուրդ հարցրել: Իմաստունը խորհուրդ է տվել գնալ և բարի գործ անել և ամեն բարության հետ մի մեխ հանել:

Մարդը վարվում է այնպես, ինչպես ասել է իմաստունը: Որոշ ժամանակ անց այս մարդը նորից գալիս է իմաստունի մոտ ու ասում, որ բնին այլևս մեխ չկա, բայց տեղ է բացվել: Իմաստունը, որ իսկապես շատ իմաստուն էր, տխրել ու ասել է.

-Մա՛րդ, ես քեզ այդ ամենը ասել էի, ոչ թե տեղ բացելու համար, այլ որ տեսնես ու հասկանաս, թե որքան էլ բարություն անես, չարության հետքերը կմնա:

Այս ամենից հետո հարցնում եմ աշակերտներին, թե իրենց կարծիքով մեր նոր նյութը ինչի՞ մասին կլինի: Նրանք պատասխանում են՝ կյանքի, լավ գործի, բարության մասին: Ավարտում եմ խթանման փուլը և անցնում իմաստի ընկալման փուլին:

Իմաստի ընկալման փուլը պատասխանում եմ ես իմ առաջ քաշած հետևյալ հարցին, թե ի՞նչն է պոեմը, տեսակները: Այնուհետև ներկայացնում եմ, որ «Թմկաբերդի առումը» պատմողական պոեմ, է և ի՞նչն է եղել պոեմի սյուժետային հիմքը:

Ասում եմ, որ այս պոեմի նյութը 1901թ. բանաստեղծը լսել է Ախլբալաքում: Պահպանվում է ժողովրդական փոքրիկ ավանդություն, որի բովանդակությունը հետևյալն է. «Թմկաբերդի քրդերը պատմեցին ինձ, թե մի ժամանակ Թմկաբերդում իշխում էր մի հայ իշխան: Պարսից թագավորը եկել, երկար պաշարել է այս բերդը, սակայն չի կարողացել առնել: Իշխանի կինը սիրահարվել պարսից շահի վրա և ծածուկ առել է նարա հաճությունը յուր հետ ամուսնանալու, եթե ինքը սպանե յուր ամուսնուն և բերդը հանձնե շահին: Եվ իբր նա սպանել է ամուսնուն, հարբեցրել է զորքին և բերդի բանալիները

ուղարկել շահին:Շահն այսպիսով տիրել է բերդին և հարցրել է մատնիչ իշխանուհուն.«Ես եմ գեղեցիկ՞, թե՞ ամուսինդ»:Եվ երբ սա պատասխանում է, թե իր ամուսինը գեղեցիկ էր, շահը հրամայել է կապել սորան ձիու ազից և քարշ տալ մինչև մեռնելը՝ասելով.«Եթե ամուսինդ գեղեցիկ էր, ինչու՞ դավաճանեցիր» /«Ջավախքի բուրմունք»ժող.նյութեր,գիրք Բ,հավաքեց Ե.Լալայանը, Թիֆլիս, 1892թ.1892թ.էջ57/:

Իրենց բովանդակությամբ սրան մոտ են ու միաժամանակ ինչ-որ չափով տարբեր այլ ժողովուրդների մոտ գրի առված լեգենդի տարբերակները:Յետաքրքիր է հատկապես վրացական ավանդությունը թագավոր Վախթանգ Գորդասլի /5-րդ դար/մասին:Սրա կինը մատնում է նրա անխոցելիության գաղտնիքը մուսուլման թագավորին՝խոստում ստանալով ,որ նա իր հետ կամուսնանա:Բայց երբ այդ ճանապարհով Վախթանգը սպանվում է, օտար թագավորն ասում է դավաճանին.«Դու չկարողացար գնահատել այդպիսի հերոսին և փառաբանված ամուսնուն, ինրպես պիտի ինձ գնահատես»:Նա հրամայում է կնոջը կապել ձիու պոչից.այդպես մաս-մաս եղավ:Վրացական այս լեգենդը գրի է առնվել Կախեթիայում և տպագրվել «Դրոբեա»/«Ժամանակ»/ թերթում 1889թ.:

Թումանյանի արխիվում պահվում է մի պատառիկ.«Աղջիկը սիրահարվում է իր հոր թշնամի գորավարին, բերդի ջրի գաղտնիքը հայտնում է և դառնում բերդի անկման պատճառը»:Ահա դավաճանության մասին այսպիսի ավանդությունները կազմեցին Թումանյանի պոեմի սյուժետային հիմքը:

Սրանից հետո աշակերտներին տալիս եմ հանրագիտարանային տեղեկություններ Թմկաբերդի մասին.«Թմկաբերդ, Թմուկ, Թմոք, Թմոգվի,Թմբուկ- միջնադարյան դրյակ Մեծ Հայքի Գուգարք նահանգի Վերին Ջավախք գավառում,Կուր գետի ձախ ափին:Բերդը գտնվում էրեք բարձրադիր բլուրների վրա և ունի մոտ 150մ երկարություն,30մ լայնություն՝ շրջապատված պարիսպներով ու երեք բլրի վրա առանձին կառուցված աշտարակներ:Պարիսպները և աշտարակները շինված են սրբատաշ քարով ու կրով և ունեին 1,5մ հաստություն:Թմկաբերդն ուներ երեք դուռ՝ հարավային,հյուսիսային և արևելյան:Հարավային դռան մոտից ստորգետնյա

ճանապարհը ժայռի միջով իջնում էր դեպի Կուր գետը:Բերդը հետագայում
ավերվել է»:Չայկական սովետական
հանրագիտարան,հ.4,էջ193,Երևան,1978./

Պարզաբանում եմ նաև,թե ով է եղել ժողովրդական ավանդության
անորոշ «պարսից շահը»,որը պոեմում դարձել է Նադիր շահ:Վերջինս
թագավորել է 18-րդ դարի 30-40-ական թվականներին, արշավանքներ է
կատարել դեպի Իրանի բոլոր հարևան երկրները, այդ թվում նաև
Անդրկովկաս:Աչքի է ընկել իր դժանությամբ և նենգությամբ: Սրանից հետո
լսում ենք «Թմկաբերդի առումը»պոեմի ընթերցումը Սուրեն Քոչարյանի
կատարմամբ:

Հանձնարարում եմ սովորել արտահայտիչ կարդալ և նշեն այն
հատվածները, որոնք տան պիտի սովորեն անգիր:

Հաջորդ դասաժամը սկսում եմ կշռադատամս փուլով: Կշռադատման
փուլում աշակերտները մտովի հայացք են գցում ու խորհում անցյալ դասի
ընթացքում հանդիպած գաղափարների և ընկալած իմաստների շուրջը:
Դրանց կիրառական դաշտն ընդլայնելու համար հացադրման մեթոդով եմ
աշխատում: Աշակերտները մեկնաբանում են,բանավիճում, հակադրվում
միմյանց: Միջին և ցածր կարողությունների տեր 6-ը աշակերտների
ներգրավվածությունը ապահովելու համար դիմում եմ «Պատասխանում են
անվանակոչվածները» ռազմավարությանը: Միջին կարողություններով երեք
աշակերտի ուղղում եմ հարցեր, իսկ երեք աշակերտների, որոնք ունեին ցածր
առաջադիմություն, նրանց տալիս եմ քարտերի վրա գրված հարցեր,որոնց
պատասխանները պետք է փնտրեն պոեմի համապատասխան
հատվածներում:

1. «Թմկաբերդի առումը» պոեմի ո՞ր հատվածում է արտահայտված
հիմնական գաղափարը և վերաշարադրի՞ր այն:

2. «Թմկաբերդի առումը» պոեմի ո՞ր հատվածում է ճահը գայթակղում
Թմկա տիրուհուն և վերաշարադրի՞ր այն:

3.Գտի՛ր այն հատվածը,որտեղ նկարագրվում է քաջ Թաթուլին և վերաշարադրի՛ր այն:

4.Գտի՛ր և վերաշարադրի՛ր այն հատվածը,որտեղ ներկայացվում է Նադիր շահին և Թմկա տիրուհուն:

Մինչև նրանք կգտնեն համապատասխան հարցերի պատասխանները,ես հարցս ուղղում եմ Հայկին և Եգորին:

-Ի՞նչի մասին էր պոեմը:

-Ո՞ր հատվածն էր հետաքրքիր:

Եվ այսպես լսում եմ պատասխանները, հետադարձ կապն ապահովում իրենց պատասխաններից բխող հարցերով և որպեսզի միայն ես հարցադրումներ չանեմ, կիրառում եմ նաև **Վեց W-երի ռազմավարությունը**: Բարձր առաջադիմություն ունեցող և ակտիվ աշակերտները նույնպես պատասխանում են կշռադատման փուլի հարցերի: Ահա կշռադատման փուլի որոշ հարցերից.

1.Համեմատե՛ք և վերնագրե՛ք պոեմի նախերգանքը և վերջը`12-րդ հատվածը:

2.Հաղթության փառքով ու գինով հարբած

Քընած են բերդի և՛ զորքերն և՛ տեր,

Ու հավիտյան Էլ մընացին քնած,

Դավին անտեղյակ, ցավին անտարբեր:

3.Ասել այն տողերը, ուր բնութագրված է Թաթուլ իշխանը:

4.Ինչու՞ է Թումանյանը իր ասելիքը հիմնավորում Ֆիրդուսու հայտնած մտքով.Էդպես է ասել իընուց Էդ մասին Ֆարսի բյուլբյուլը, անմահ Ֆիրդուսին:

5.Ինչու՞ դառնությամբ լեցուն շահը չի կարող հանգիստ նայել իր ստոր արարքի մեղսակցին` Թմկա տիրուհուն:

6.Իսկ ինչու՞ էր շահը դառնացած:

7.Նայում է շահը անտեր գահուլքին,

Մտքով անցնում է աշխարհքի բանը...

Ո՞րն է աշխարհքի բանը, որ անցնում է շահի մտքով:

8.Նկարագրե՛ք Թմկա տիրուհուն Թումանյանի խոսքերով:

9.Արդյո՞ք համապատասխանում են իրար Թմկա տիրուհու ներքին և արտաքին գեղեցկությունը:

10.Ինչու՞ է շահը այսպես արհամարական ու կոպիտ ձևով դիմում Թմկա տիրուհուն.-Պատասխան տուր ինձ,մատնիչ սևաչյա...

11.Ի՞նչը դրդեց իշխանուհուն դիմելու այդ ստոր արարքին:

12.Ձեզ հանձնարարված էր գրել նշանավոր մարդկանց ասույթներ փառամոլության մասին: Աշակերտները կարդում են իրենց պատասխանները:

Պատասխան՝

«Ամեն մարդու մեջ ճիշտ այնքան փառամոլություն կա, որքան նրան պակասում է խելքը»: Ա.Պոպ

«Հմարությունն ու փառամոլությունը անբաժան ընկերներ են»: Բոմաշե

13.Ինչու՞ Թմկա տիրուհին անուն չունի:

14.Արդյո՞ք բանաստեղծը ներում է իր հերոսուհուն:

15.Դուք արդարացնու՞մ եք, մեղադրում, թե՞ խղճում Թմկա տիրուհուն:

16.Թմկա տիրուհուն հակադրեք մեր կին հերոսուհիներին:

17.Ինչու՞ է Նադիր շահը աշուղ ուղարկել Թմկաբերդ, այլ ոչ մեկ ուրիշի:

18.Աշուղն ի՞նչ ձևով կարողացավ գրավել Թմկա տիրուհուն:

19. Թմկաբերդի առման դեպքը պատմող աշուղի բերանով ամենայն որոշակիությամբ սահմանվում է մարդու՝ անմահությանը հասնելու միջոցը:Ո՞րն է այդ միջոցը:

20. Դարձյալ կյանքի անցողիկությունը հիշելով՝ պոեմի վերջում ի՞նչ պատգամներ է տալիս Թումանյանը: Ո՞րն է քո պատգամը:

21. Ի՞նչ է խորհում մարդու անցողիկ կյանքի մասին Ավ. Իսահակյանի «Ջամբերանքի չիբուխը» պատմավածքի հերոսը՝ կյանքի փորձությամբ իմաստացած Օհան ամին:

22. Արդյո՞ք միայն բարի գործն է հիշվում:

Ուսուցիչ.

-Այո՛, չարն էլ կարող է «անմահանալ»՝ հերոսության հիշատակ թողնելով իրենից հետո: Բացատրում եմ «Ջերոսության փառք» արտահայտությունը, որը գործածվում է եղկելի փառքի իմաստով: Ի լրումն այս ամենի նաև կարդում եմ Ավ. Իսահակյանի «Ով է ապրում» պատմավածքը:

Սրանից հետո հետադարձ կապի միջոցով փորձում եմ պարզել, թե ինչքանով կարողացա հասնել այն վերջնարդյունքին, որ պլանավորել էի դասի սկզբում, արդյո՞ք կարողացա ձևավորել այն արժեքները, որոնց մասին քննարկվեց այս դասի ընթացքում: Կատարում եմ ձևավորող գնահատում և հանձնարարում տնային աշխատանք. գրել շարադրություն «Ի՞նչն է կյանքում մնայուն արժեք» վերնագրով:

4. Եզրակացություն

Աշակերտներին դասապրոցեսին ներգրավելու համար անցկացրեցի փորձարարական դաս:

8-րդ դասարանում սովորողները իրենց ակտիվ մասնակցությամբ արժևորեցին այն մնայուն արժեքները, որոնք օգնում են մարդուն մարդ մնալու, դաստիարակում բարություն, հավատարմություն, ընկերասիրություն: Այն աշակերտները՝ միջին և ցածր առաջադիմություն ունեցող, որոնք գտնվում էին իմ ուշադրության կետրոնում, սկսեցին ավելի վստահ մասնակցություն ցուցաբերել դասին, որովհետև հարցադրումների մեթոդի կիրառություն հնարավորություն տվեց, անկախ իրենց ցանկության, ներգրավվել դասապրոցեսին: Այդ աշակերտները ,երբ նկատեցին, որ սխալ պատասխանները չեն ծաղրվում ընկերների կողմից և նույնիսկ դրանց մեջ փորձում են փնտրել տրամաբանություն, դա նրանց շատ ոգևորեց: Ճիշտ է, հաճախ ոգևորությունը դառնում էր աղմկարար /ես ասեմ, եսասեմ.../, բայց նրանց աչքերի փայլը գոհացնող էր, որովհետև ժամերով լուռ նստած աշակերտին հնարավորություն էր տրվել արտահայտել իր սեփական կարծիքը՝ չենթարկվելով քննադատության:

Գրականության ցանկ

- Իննա Փերեմուզյան – Սովորողների արժեհամակարգի ձևավորումը հանրակրթական ուսումնական հաստատությունում
- Ասյա Ղուկասյան – Հարցադրման մեթոդները և ուսուցման արդյունավետության բարձրացումը
- Ջեֆ Փեթթի - «Դասավանդումն այսօր», Գլուխ 14, Հարցադրումների մեթոդի առավելությունները» հետազոտական աշխատանք
- <https://lib.armedu.am/> Բաբերցյան Լարիսա - Հարցադրման մեթոդ
- Ա.Ի. Սոլժենիցինը- Նոբելյան դասախոսությանը